

İbn Haldun'a Göre Liderin ya da İyi Bir Hükümetin Nitelikleri ve Tek Kişinin İktidarı

ALAADDİN YANARDAĞ^a

Geliş Tarihi: 25.03.2017 | Kabul Tarihi: 30.04.2017

Öz: Türkler İbn Haldun'ı 16. Yüzyılda incelediler. Avrupa'da ilk İbn Haldun biyografisi (kısaltılmış ve yanlışlarla dolu olarak) 1697 yılında, Herbelot Doğu Kitabevinde yayınlandı. O zamandan beri İbn Haldun birçok düşünür, filozof ve yazarla karşılaştırılmıştır. *Mukaddime*, İbn Haldun'un *Kitabu'l-İber* adlı eserinin ilk bölümüdür. İbn Haldun tarihin, *Mukaddime*'de ortaya koyduğu ilkeler ışığında okunmasını istemiştir. *Mukaddime*'de, tarih ve toplum hakkındaki düşüncelerini, geçmişin ve günün nasıl doğru anlaşılabileceğini tartıştığı bir tarih metodolojisi ortaya koymuştur. İbn Haldun'un *Mukaddime*'de ifade ettiği liderlik tarzı, tek kişinin iktidarını öneren monarşidir. Bu çalışmada filozofun liderlik yaklaşımını ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, *Mukaddime*, liderlik, hükümdarlık, tek kişinin iktidarı.

© Yanardağ, Alaaddin, "İbn Haldun'a Göre Liderin ya da İyi Bir Hükümetin Nitelikleri ve Tek Kişinin İktidarı", *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 2017, ss. 271-285.

^a Öğr. Gör., İğdir Ü. Tuzluca MYO. Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık Bölümü
alyanardag44@gmail.com

Qualities of the Leader or a Good Government and the Power of One Person according to Ibn Khaldun

ALAADDİN YANARDAĞ

Received: 25.03.2017 | Accepted: 30.04.2017

Abstract: The Turks studied Ibn Khaldun in the 16th century. The first biography of Ibn Khaldun in Europe (abbreviated and full of errors) was published in 1697 at Herbelot East Bookstore. Since then, Ibn Khaldun has been compared with many thinkers, philosophers and writers. *Muqaddima* is the first part of Ibn Khaldun's *Kitab al-Ibar*. Ibn Khaldun demanded that the history should be read in the light of principles revealed in *Muqaddima*. In *Muqaddima*, a history methodology has been developed that discusses his thoughts about history and society, how history and day can be understood correctly. The leadership style expressed in *Muqaddima* by Ibn Khaldun is the monarch, who suggests one's power. In this work we will try to address philosophy's leadership approach.

Keywords: Ibn Khaldun, *Muqaddima*, leadership, sovereignty, the power of one person.

© Yanardağ, Alaaddin, "İbn Haldun'a Göre Liderin ya da İyi Bir Hükümetin Nitelikleri ve Tek Kişinin İktidarı", *Iğdır University Journal of Social Sciences*, 11, 2017, pp. 271-285.

Abdurrahman İbn Haldun

27 Mayıs 1332'de Tunus'ta, birkaç kuşak öncesinden Kuzey Afrika'ya göçmüş, güney Arap kökenli bir Endülüslü aile içinde dünyaya geldi. Çok kez onu bir Arap mı, Berberi mi yoksa bir İspanyol mu saymak gerektiği konusu tartışma konusu olmuştur.¹ Sosyoloji biliminin kurucu babası sayılır. Aslen Yemen'in Hadramevt bölgesinden olan İbn Haldun 74 yaşındayken Mısır'da vefat etmiştir.²

İbn Haldun geniş bir kültürü olan bir çevrede yetişti. Tunus Hafsileri nezdinde maliye bakanı olan büyük babası, dışişleri bakanlarının kullanımı için bir kılavuz el kitabı yazmıştı. İbn Haldun kendisi de bu kılavuzdan yararlanmıştı. Babası okumuş aydın bir kişiydi büyük veba salgını sırasında ölünceye kadar da oğlunun çalışmalarında yol gösterici olmuştur. Kabilenin nüfuzu nedeniyle Mühürler Muhafızlığına atandıktan sonra Fez'de Merinilerin sarayında dokuz yıl geçirir (1354-1363). Ama politik havadaki değişiklikler, ona, devlet adamlığı ünü için ve bir filozofun görgü ve bilgisi için gerekli olan bir sınav dönemine yani iki yıllık bir mahpusluk deneyine mal olur (1357-58). Onun ardından gelen dokuz yıllık dönem içinde Sultanın Mabeynciliği (hacib) görevinin görkemi ile tekrar Fez sarayına geri dönüşü vardır. Bu arada Kuzey Afrikalı kabile rekabetlerine iyice bulaşır, bu da onun silahların yazgisına bağlı olarak sık sık cephe değiştirmesine yol açar. Böylece İbn Haldun, entrikalardan ve "otobiyografisi"nde "politikanın bataklıkları" dediği durumdan usanmış olarak kendisini inceleme ve araştırmaya vermek üzere sekiz yıl boyunca sahneden çekilir. İşte bu süre içinde büyük eserini tamamlar. Elli yaşındadır artık, bir eylem adamı kalmakla birlikte yüzünü eğitime ve yüksek görevlere, yargıçlığa çevirecektir. Yaşamının son yirmi beş yılını Kahire'de geçirir, ölüm onu orada bulacaktır. Bu arada

¹ Vincent Monteil, "Önsöz", İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Sevim Belli, Onur Yayınları, Ankara 2014, I, 27.

² Süleyman Uludağ, "İbn Haldun'un İlimler Tarihindeki Yeri", *Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2015, s. 19.

evlenmiştir, ama ailesini fırtınalı bir deniz kazasında yitirecektir. Mısır döneminde her zaman olduğu gibi İbn Haldun politikayla ilgilenir ve onun durumu koruyucularının gücüne ya da düşmanlarının öfkesine bağlıdır. Çoğu kez öğretmen, özellikle de Maliki hukuku hocası olmuştur, ama her zaman onun yeteneklerini, ilişkilerini, dil uzunluğunu çekemeyen, kimi zaman ise onun çetin karakterine karşı cephe alan meslektaşlarının kıskançlığına maruz kalmıştı. Bu arada bir kesinti daha; Şam'da kentin kaderini belirlemek için Timur nezdindeki özel görevi (1401). Bu onun son kez diplomatik bir rol oynaması olacaktır. Bundan daha önce ve sonra altı kez Maliki kadısı olmuş beş kez de görevi bırakmıştır. Her durumda yargıçlık görevi konusunda yazdıkları okunduğunda görüleceği gibi bir çok düşüncesi vardı. Ondan sonra gelen kuşak, onu aşırı katı ve sert bulmakla birlikte onun şaşmazlık ve bükülmezliğini teslim edecektir. Yargıç olarak düş kırıklıkları kuşkusuz onun yüceliğinden, kendisini önemsemesinden, Mağrib'de kendisine arka çıkan meslektaş "dayanışmasından" (*asabiyye*) yoksun olmasından ileri geliyordu: ailesiz, yandaşsız, hımsız yazgısı tamamiyle düşmanlarının elindeydi. 17 Mart 1406'da yetmişdört yaşında öldüğü zaman birkaç haftadan beri kadılık görevine yeniden başlamış bulunuyordu. Onu Kahire'de Sufiler mezarlığına, yani o zamanlar bilginlere ve edebiyat insanlarına ayrılmış olan mistik (gizemci) Müslümanlar mezarlığına gömdüler. Ama gömütünün yeri bizce bilinmemektedir.³

Tunus'ta 27 Mayıs 1332'de doğmuş olan İbn Haldun'un yıldız falı bilimsel astroloji yöntemleriyle ortaya konsaydı onun yükselen burcunun, dünyalının eğilimlerine bir Merkür etkisi veren İkizler burcu olduğu saptanırdı. Onun yıldızlara değgin temasında, aklı ile imgeleminin birbirleriyle bağdaştıkları ve karşılıklı olarak birbirlerinin sivriliklerini giderdikleri bir kişinin usta ve keskin zekasıyla "fiziksel olduğu kadar zihinsel bir eylemliliğin çifte yönüyle ele alınmasındaki yeteneğini okuyabilirdiniz; fiziksel duyarlılık ile zihinsel söz geçirirliğin alışımlı-

³ Monteil, "Önsöz", İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 27-29.

nu, ortam ve koşulların uyardığı entelektüel merakı görebilirdiniz, ve direnme, belli bir konu üzerine yoğunlaşma yetilerine zarar veren tez öfkelenme, karamsarlık, tedirginlik ve kıskançlık eğilimleriyle içi içe geçmiş insanca, iyilikçi ve toplumcul niteliklerini bir arada okuyabilirdiniz". Orada enerji, tutku ve cesaretin yanında aşırı bir öz sevgisi ve otoriter bir uzlaşmazlıkta ortaya konulabilirdi, "bilimlere, yazına, askerlik sanatına, politikaya ve yüksek hükümet görevlerine yönelik" değişik yetenekler, keza zor sınavların, haksızlıkların ve ihanetlerin tehdidi, hepsi saptanabilirdi.

Belki de denilecektir ki, astroloji konusunda katı bir yargı taşımaktaydı. *Mukaddime'*sinde uzun bir pasajı "astrolojinin çürütülmesi" ne ayırmamış mıydı? Onun boşluğunu, yetersizliğini ve tehlikesini göstermeye gayret etmemiş miydi? Ama o, bu tutumu iki nedenden benimsemişti; çünkü diyor: astroloji ile İslam arasında, yıldızların etkisi ile yazgının ilahi kararı arasında bağdaşmazlık vardır; çünkü dahası, bu etki akılcı bir biçimde açıklanamaz.

Her ne olursa olsun, İbn Haldun'un doğum burcunun alameti, onun hakkında, onun eğilimleri, onun ta derinindeki iki yönlülüğü hakkında bildiklerimizle örtüşmektedir.⁴

***Mukaddime'* de Kullanılan Yöntem**

Mukaddime, İbn Haldun'un *Kitabu'l-İber* adlı eserinin ilk bölümüdür. İbn Haldun tarihin *Mukaddime'* de ortaya koyduğu ilkeler ışığında okunmasını istemiştir. *Mukaddime'* de, tarih ve toplum hakkındaki düşüncelerini, geçmişin ve günün nasıl doğru anlaşılabilirliğini tartıştığı bir tarih metodolojisi ortaya koymuştur. Mukaddime bir Giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Eserde ele alınan konular sırasıyla tarih bilimi, dünya coğrafyası, bedevi (şehirli olmayan) toplumlar, hadari (şehirli, medeni) toplumlar, devletin oluşumu, geçirdiği aşamalar ve yıkılışı, şehir ve medeniyet, ekonomi, bilgi ve bilimin niteliği, İslami

⁴ Monteil, "Önsöz", İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 27-29.

ilimler, akli ilimler, felsefe, eğitim, dil ve edebiyattır.⁵

Umran İlmi adıyla kendine ait bir disiplin alanı kuran İbn Haldun bu yeni ilim dalında tarih felsefesi yaparak medeniyet ve kültür tarihine öncülük etmiştir. Umran kavramı, iktisadi yapıyla doğrudan ilişkilidir. İmar, imaret, mamure, mimar ve tamir kelimeleri ile aynı kökten türeyen umran, genel olarak bayındır olma, abad olma uygarlık ve toplumsal kalkınma gibi anlamlara gelmektedir. Bu yüzden kavram genellikle uygarlık, şehir hayatı ve toplumsal kalkınma olarak algılanmıştır. İlmi-ül-Umran'ın amacı toplumsal sünnetullah'ı araştırmaktır.⁶ Yedi ciltlik eseri *Kitabu'l-İber'e* yazdığı meşhur *Mukaddime*'sinde felsefe, tarih, iktisat, sosyoloji, kamu yönetimi, hukuk, ticaret, eğitim-öğretim, folklor, etnoloji, sanat, din ve siyaset vb. evrensel değerleri kendi orijinal bakış açısıyla analiz etmiştir. Kırsal-kentsel sosyal yaşam tarzlarını *bedevi* ve *hadari* kavramsallaştırması üzerinden incelemiş bunların üretim tüketim biçimlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, liderlik ve hükümet şekillerini, toplumsal değişim süreçlerini incelemiştir. Devlet ve hükümet sisteminde özellikle liderlik/riyaset kurumunu *asabiyyet* kavramıyla açıklamıştır.

İbn Haldun'un monografisi üzerine özgün bir çalışması bulunan Cezayirli hekim Ahmed Talib İbrahimi'ye göre, İbn Haldun, 14. Yüzyılda yaşamış olan modern zamanların ilk sosyoloğu ve siyasal düşünürüdür. Onun devlet ve devletin rolü, tarih ve tarihin tanımı konularındaki düşüncelerinin keskinlik ve derinlemesine nüfuz etme yeteneğinden özellikle etkilenmiştir. Psikolojinin önünde hiç duyulmamış perspektifler açmıştır. Onun kendini küçük görme kompleksi ve öykünme konusundaki açıklamaları karşısında *Tarde*'ı okuduğunu sanır insan. İbn Haldun bunun gibi, örneğin kent sakinleri ve kır adamları arasındaki karşıtlığa vurgu yaparken ya da imparatorlukların ku-

⁵ Yavuz Yıldırım, "Giriş: *Mukaddime*'nin Osmanlı Tercümesi", İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Pirizade Mehmed Sahib, sad. Komisyon, Klasik Yayınları, İstanbul 2008, I, XVIII.

⁶ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, Sentez Yayınları, İstanbul 2012, s. 31-32.

ruluşunda takım ruhunu ve imparatorlukların çöküşünde ise lüksün rolünü vurgularken politik sosyolojinin önünde açtığı perspektifler de daha önce duyulmuş değildir.⁷

Liderliğin Kavramsallaştırılması

Sosyoloji bilimi toplumu birey açısından analiz ederken roller ve rol farklılaşmaları üzerinde durur. Sosyolojinin bir alt disiplini sayılan ve psikolojiyle ortak alanlarından biri sosyal psikoloji çerçevesinde bir ünite olarak ele alınan lider ve liderlik kavramsallaştırılmıştır. Liderliğin kavramsallaştırılmasında belli başlı yaklaşımlar olarak şunları görüyoruz.

1. Kişilik özellikleri ve büyük adamlar teorisi ya da en mükemmel insan yaklaşımı,
2. Ortamsal liderlik yaklaşımı,
3. Etkin liderlik modeli,
4. Etkileşimli liderlik modeli.

Kişisel özellikleri ve büyük adamlar teorisi ya da en mükemmel insan yaklaşımı 1950'lere kadar oldukça popüler olan kişilik özellikleri yaklaşımı liderlerin diğer insanlardan farklı belli bir takım vasıflara sahip olduğu fikrini ileri sürmekteydi. Bu görüşe göre gelmiş geçmiş liderlerin ortak vasıfları onların lider pozisyonuna çıkmasını sağlamıştır. Bu vasıflar sayesinde halkları üzerindeki etki gücüne sahip olmuşlardır. Bu yaklaşım göre kimileri lider olmak için doğarken kimileri izlemek için dünyaya gelirler.

Kişilik yaklaşımına göre bir bireyin liderlik konumuna gelebilmesinde üç ana unsur vardır. Bunlar:

- a) Fiziksel özellikler: Boy, görünüş
- b) Kişisel özellikler: Kendine güven, güce ihtiyaç duyma, duygusal denge, yüksek enerji düzeyi, ısrarcı olma, olanakları iyi değerlendirme, esneklik ve cesur olabilme.
- c) Yetenek: Zeka, düzgün konuşma, yaratıcılık ve sosyal açıdan diğer insanların ihtiyaçlarını kolaylıkla fark edebilme.

⁷ Monteil, "Önsöz", İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 46.

Yapılan araştırmalarda liderlerde bu tür özelliklerin bulunduğu gözlemlenmiştir. Bir çalışmada deneklerden bildikleri liderleri tanımlamaları istenmiş ve deneklerin en çok dört unsur üzerinde durdukları gözlenmiştir.

1. Karizma,
2. İlham kaynağı olma,
3. Zihin uyarıcı rolünü oynama,
4. Diğerlerinin kişisel ihtiyaçlarıyla ilgilenme.

İlham kaynağı unsuru, bir liderin optimist görüşleri artırması, duygusal bir iletişim izlemesi ve coşku yaratabilmesi gibi özellikleri içerir.⁸ Karizma kategorisi içinde saygı ve güven kazanma, güçlü bir kimliğe sahip olma ve bunu, onu izleyenlerde de yaratabilme vardır.

Max Weber'in otorite tipleri içinde en ilginç olanı şüphesiz karizmatik otoritedir. Weber'e göre "karizma" terimi kendisinde doğaüstü yeteneklerin olduğuna inanılan ve sıradan insanlardan ayrılan, belli niteliklere sahip olan ve toplumu bunalımdan kurtaran "insanı" tanımlamak için kullanılır. Weber'in sosyolojisinin özü olan "karizma" terimini tümüyle "değer yapılarından arınmiş" bir anlamda kullanmak gerekir.⁹

Weber'e göre görevlerin her türlü bürokratik örgütlenişinin tersine, karizmatik yapı, hiçbir düzenli atama ve atama prosedürü ya da sistemi tanımaz. Kurallara bağlanmış "kariyer", "yükselme", "aylık" ya da karizmatik önderin ve yardımcılarının uzmanlık sahibi olmaları gibi kavramlara yer vermez. Denetim ya da temyiz organı, yerel ya da işlevler gibi, kişilerden ve kişisel karizmalardan bağımsız, kalıcı kurumlara yer vermez. Karizma yalnızca içsel irade ve denetim kabul eder. Karizmatik önder kendine göre olan bir içe el atar ve salt taşıdığı misyona dayanarak itaat ve yandaş kitlesi ister. Bunları bulup

⁸ Nuray Sakallı, *Sosyal Etkiler*, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 89. Bkz. Alaaddin Yanardağ, "Liderlik ve Atatürk", *Din, Bilim, Uygurlık ve Atatürk*, ed. Mehmet Bulut, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 24-26.

⁹ Sezgin Kızılçelik & Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Szliğü*, Günay Ofset, Konya 1992, s. 236.

bulamayacağını, başarı belirler. Kitleler onun misyonunu tanımlarsa, karizmatik iddiası çöker.¹⁰

Lider üyesi bulunduğu grubu, topluluğu ve ulusu peşinden sürükleyen, yönlendiren, örnek olan, hatta komuta eden yani yöneten kişidir. Lider kişisel çıkar peşinde değil ulusal çıkarlar peşindedir. Kendini kollamak niyetinde değil tüm yurttaşlarına daha iyi bir yaşam hazırlamak peşindedir.¹¹ İnançlarında en fazla sosyal etki yaratan kişi, olarak tanımlanmaktadır. O halde lider gücü en fazla kullanabilen bireydir. Lider bulunduğu grubun üyelerini harekete geçirebilen emirler verebilen ve bu emirlere uyulmasını sağlayan kişidir. Liderlik bir liderin grup üyelerini etkileyerek belli amaçlara ulaşmaya çalışması sürecidir. Liderlik ikna etmeyi içerir. Bu işlemin gerçekleşmesi için de iletişimin iyi olması ihtiyaçların dikkatle gözlemlenmesi gücün yerinde kullanılması grubun motivasyonu desteklenmesi güvenin sağlanması ve grupta var olan coşkunun ayakta tutulması gerekmektedir.¹²

Liderlik gurubun üyeleri arasındaki hem mevki hem de davranışsal farklılıkları kapsar. Bir lider grubuna liderlik eder ve grubun davranışını kolaylaştırır. Onun takipçileri ise liderin tekliflerini ve fikirlerini çoğu zaman kabul eder ve grubun hedeflere ulaşmasına ve onun yol göstermesini bekler. Liderlerin nasıl yol gösterdiğini belli bir ortamda kimin lider olabileceğini etkileyen faktörlerin neler olduğunu liderliğin sosyal sonuçlarının neler olabileceğini anlamak çabası sosyal psikolojide bir birinden farklılaşan değişik teori ve yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Kısaca liderlik ister demokrat lider ister otoriter lider olsun bütün sosyal gruplarda kurumlarda topluluk ve toplumlarda temek bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³ Herhangi bir somut liderlik konumu, gayri resmi etkinin, duygusal hakimiyetin ve otoritenin unsurlarını içermektedir.

¹⁰ Kızılçelik & Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, s. 237.

¹¹ Sibel A. Arkonç, *Sosyal Psikoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001, s. 290.

¹² Nuray Sakallı, *Sosyal Etkiler*, s. 89.

¹³ Arkonç, *Sosyal Psikoloji*, s. 290.

Tek Hükümdar Yönetimi, İnsan İçin Doğal Bir Kurumdur

Malum ola ki, mülk ü devlet zümre-i nev'i beşere mahsus bir mansıb-ı tabî'î olup nizam-ı âlem ve intizâm-ı beniâdem bu mansıp ile sahife-i âlemde dâim ve bâki olur...

Binâen aleyhzümre-i beniâdemi halleri üzere terk ü ibkâ, devâm ve bekâlarını muhill olmakla hikmete muhâlif olup zulm ü cevre kâdir bir hâkim-i kahirin vücûdu lâzımdır.

Fe-li zâlik nizâm-ı âlem ve imâr-ı arzda mülk ü devlet lazım ve zaruri olup nev'i beşerin hayat ve bekası hükümet ve siyaset-i mülûke mevkuf olmuştur. Ve mülk-ü devletin husûlü, kahr u galebe ile...hasıl olur.¹⁴

Gördüğümüz gibi insan denen canlılar toplumsal örgütlenme (içtima) olmadan, yiyeceklerini ve en gerekli nesnelere ulaşabilmek için vazgeçilmez olan yardımlaşma olmadan yaşayamazlar. Bir kez toplum olarak örgütlendikten sonra gereksinimlerini karşılamak için birbirleri ile görüşüp tartışmak zorundalar ama her biri istediğini çekip almak için elini uzatır, çünkü haksızlık ve saldırganlık hayvansal doğada vardır. İnsanlara gelince kendini hedefte hisseden öfkeye kapılarak, kızarak insana has kuvvetli bir tepkiyle kendisindekileri savunur. Bundan anlaşmazlık doğar, bu da düşmanlık, sonra geçimsizlik ve kargaşaya, kan dökülmesine, ölümlere ve en sonunda olası bir insan türünün tamamen yok oluşuna neden olur. Oysa insan denen canlı, Tanrının bizden özellikle korumamızı istediği canlılardan biridir.

İnsanlar gene de kendilerini gemleyen, durduran bir şefleri olmadan öyle anarşi halinde kalamazlar. Onlara bir arabulucu, yani bir şef gereklidir. İnsan doğasının zorunlu kıldığı gibi bu şef, gerçek, edimsel bir etki uygulayabilmek için kuvvetli olmalıdır. Bu bağlamda, saldırgan ve koruyucu girişimlerin başarılı olmaları için birlik, birliktelik, grup anlayışı vazgeçilmez bir şeydir. Görüldüğü gibi bu cinsten bir tekil hükümdarlık soylu bir kurumdur, bütün özlem ve tutkuların hedefidir ve bu ne-

¹⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 365 (Pirizade çevirisi).

denle de korumalara gereksinimi vardır. Oysa bu cinsten hiçbir önlem kan bağlarının desteği olmadan gerçekleştirilemez.

Ama başka başka birlik ve dayanışma anlayışları (asabiyye) vardır. Bunlardan her biri kendi öz yetkisini, etkinliğini uygular ve kendisine katılan kişi ve aileler üzerinde egemenlik kurar. Besbelli ki krallık iktidarı herkese düşmez. Bu iktidar, ancak, kendi adamlarını, tebaasını yönetenlere, vergileri toplayanlara, askeri seferler düzenleyebilenlere, sınırları koruyabilenlere ve hiç kimsenin egemenliği altında olmayanlara aittir. Krallığın geçerli anlamı budur.

Bazı şefler vardır ki, topluluğun dayanışma zihniyeti, onun, yani şefin, krallığa ait özel ayrıcalıklardan sınırların korunması, vergi toplanması ya da askeri seferler düzenlenmesi gibi ancak bir bölümünü yerine getirmesine izin verir. O halde krallık iktidarı tam değildir ve krallık teriminin tam anlamını içermez. Bu son durum Kayrevan'daki birçok Berber prenslerinin durumuna uygun düşmektedir.

Bir de birlik ve dayanışma anlayış ve güçleri bütün ötekilere egemen olmak ve onları önlemek için fazla zayıf kalanlar vardır, öyle ki onların yetkesinin de üzerinde daha üst bir yetkenin, bir otoritenin varlığı gerekli olur. O halde bunların iktidarı da tam ve gerçek bir monarşi değildir. Örneğin imparatorluk dâhilindeki taşra emirlerinin ve bölge şeflerinin durumu böyledir. Bu duruma çok geniş imparatorluklarda oldukça sık rastlanır. Demek istiyorum ki, burada, taşra eyaletlerinin ve uzak bölgelerin yöneticileri kendi uyrukları üzerinde hüküm sürerler ama kendileri merkezi iktidarın emrindedirler. Sinhâcelerin Fatımilerle ilişkileri, Zenetlerin kimi kez (İspanya) Emevileriyle, kimi kez de Fatımilerle, Pers prenslerinin Abbasi-lerle, Berberi kral ve eşlerinin İslam'dan önce Hristiyan ve Franklarla ve Pers satraplarının (il yöneticilerinin) İskender ve onun Yunanlılar ile ilişkileri böyledir.¹⁵

¹⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 296.

Max Weber'e göre, kurumların karizmatik açıdan karşılaşılması sürecinde krallıkların gelişmesi önemli bir yer tutar. Ona göre krallar her şeyden önce savaş önderleridir ve her krallık karizmatik kahramanlıklardan doğar.¹⁶

Fazla Sertlik İktidara Zarar Verir

Mülük-ü Selâtinin Reâyâ vü Berâyâyâ Unf-ü Şiddet ve Bats-u Hiddet ile Muâmeleleri Nizâm-ı Mülk-u Halel-ü Zarar Îrâs Eylediği Beyânındadır.¹⁷

Hükümdarın kendi uyrukları nazarındaki önemi, ilginç olan yanı, onun kişi olarak kendisine, fizik yapısına, uyumlu genel görünümüne, güzel yüzüne, boyuna ya da bilgisine, güzel yazısına ya da kafasına bağlı değildir. Hükümdarlık-monarşi, iki uç, iki yön arasındaki (diyalektik) bir ilişkidir. Uyrukları üzerinde hüküm süren ve onların işlerini yöneten bir hükümdar olduğu zaman hükümet bir gerçeklik olur. Sultan, uyrukları (re'aya) olandır, uyruklar ise sultanları olan kişilerdir. Sultana has nitelik, san, uyruklarıyla olan (diyalektik) ilişkisi dolayısıyla "iktidar" olarak adlandırılır. Bu demektir ki, eğer iktidar ve sonuçları iyi ise sultan uyruklarını yönetiyor ve hükümetin amacı tamamıyla yerine getiriliyor. İyi ve yararlı iktidar halkın çıkarlarına hizmet eder. Yoksa uyrukları için zararlı ve ölümcüldür.

İyi bir hükümet, demek ki, sevecen bir yumuşaklık (rıfk) ile eş anlamlıdır. Kuvvetin dostu olan, uyruklarının yanlışlarını sertlikle cezalandırmaya, herkese ilan etmeye ve günahlarının bir bir saymaya hazır bir hükümdar, halkın korktuğu, halkını bunaltan ve yalana, hileye ve dalavereye başvurarak ona karşı korunmaya çalışılan bir hükümdardır. Bu durum onun uyruklarının huyları üzerinde etki yapar, karakterleri bozulur. Savaş alanında hükümdarlarını terk ederler ve savunma girişimlerinde onu desteklemekten uzak dururlar. İyi niyet olmayınca ülkenin korunması zayıflar. Halk ikide bir karalını öldürmek için

¹⁶ Kızılcık & Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, s. 241.

¹⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 367 (Pirizade çevirisi).

elbirliği eder. Böylece hanedanın sonu yaklaşır. Ve savunmaları yok olur. Eğer kral demir yumruğunu sıkıya devam ederse, yukarıda açıkladığımız nedenlerle birlik ve dayanışma anlayışı kaybolur. Koruyucu engeller parça parça olur, çünkü rejim artık kendini savunamaz. Tersine eğer kral iyi ise uyruklarına karşı hoşgörülü, bağışlayıcı ise onlar da ona güvenle bakarlar ve onu korumaya çalışırlar. Ona candan bağlı ve kralın düşmanlarıyla çarpışarak onun uğruna ölmeye hazırdırlar. Bu durumda devlet dirlik ve düzenlik içindedir.

İyi bir hükümet halkı için iyi olan ve onu koruyan bir hükümettir. Kral uyruklarını savunduğu zaman krallık gerçek anlamını kazanır. İyi ve iyiliksever (hayırhah), uyruklarına karşı yumuşak, sevecen olmak ve onların varlık koşullarına ilgi göstermek (nazar) anlamına gelir. Bir kral için, eğer uyruklarının sevgisini kazanmak istiyorsa, bütün bunlar, çok önemli şeylerdir.

Aslında, cin fikirli ve kurnaz bir hükümdarın genellikle al-dırıışsız ve bağışlayıcı insanların özelliği olan yumuşaklığa yatkın oluşu nadirdir. Zeki bir hükümdarın sakıncalarının en hafifi uyruklarını kendi güçlerinin üzerinde yükleri kaldırmaya zorlamasıdır; çünkü o ötekilerinin dikkatinden kaçan gerçeklerin ayırımındadır ve kavrayışı (basireti), daha başından olayların gelişme seyrini öngörmesine olanak verir. Bu eğilim halkı felakete sürükleyebilir. Peygamberimizin buyurduğu gibi “Adımlarını en zayıf olanlara uydur!”

Bu buyruk gösteriyor ki, Yasa koyucu (Peygamber), kralları, çok da becerikli olmamaya zorlamıştır. Bunun kökeni Ziyad bin Ebi Süfyan üzerine anlatılan bir hikâyedir. Ömer onu Irak'taki (yöneticilik-valilik) görevlerinden kovduğu zaman Ebi Süfyan açıklama istedi: azledilmesinin nedeni yetersizliği midir yoksa hainliği mi? Ömer yanıtında şöyle dedi: “Ne biri ne de öteki, ama halkın kendi yöneticisinin kafaca üstünlüğünün kurbanı olmasını istemiyorum.” Bu, önderin, Ziyad bin Ebi Süfyan ve Amr bin el-As gibi önderler örneği fazla kurnaz ve

akıllı, fazla becerikli olmaması istemini açıklar. Gerçekten bu zihinsel nitelikler, zorbalık düşkünlüğü ile, kötü bir yönetim ve insanlara yapılarında bulunmayan, doğalarının uygun olmadığı şeyleri yaptırma eğilimi ile birlikte bulunur.

Kısacası: çok zeki, çok becerikli olmak bir siyasal önder için bir kusurdur. Gerçekten, zekâ ve beceri bir insanın fazla düşünmesi anlamına gelir: tersine aptallık duyarsızlığın aşırı bir halidir. İnsanların yetenekleri alanındaki uçlar, aşırılıklar kınanılacak yerlerdir, tam ortada (tavassut) durmak gerekir. Savurganlığa ve aynı zamanda cimriliğe yeğ olan el açıklığı, yani cömertlik ile ilgili olarak böyledir, ya da yiğitlik, iki ucundaki sakınımsız ataklık ve tabansızlıktan daha iyi, yeğlenecek özelliklerdir. Bütün öteki nitelikler için de durum böyledir. Onun içindir ki çok zeki insanlar doğuştan şeytan ruhuna sahip gibi tutulurlar. Onlara şeytan ya da şeytani denir. “Tanrı dilerse yaratır.” (Ali imran 40).¹⁸

Kaynaklar

- Arkonç, Sibel A., *Sosyal Psikoloji*, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Pirizade Mehmed Sahib, sad. Komisyon, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Sevim Belli, Onur Yayınları, Ankara 2014.
- Kızılçelik, Sezgin & Erjem, Yaşar, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Günay Ofset, Konya 1992.
- Komisyon, “Liderlik”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990.
- Kurt, Abdurrahman, *Din Sosyolojisi*, Sentez Yayınları, İstanbul 2012.
- Monteil, Vincent, “Önsöz”, İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Sevim Belli, Onur Yayınları, Ankara 2014Uludağ, Süleyman, “İbn Haldun’un İlimler Tarihindeki Yeri”, *Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2015.
- Sakallı, Nuray, *Sosyal Etkiler*, İmge Kitabevi, Ankara 200.

¹⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 297-298. Buradaki anlatım

Yanardağ, Alaaddin , “Liderlik ve Atatürk”, *Din, Bilim, Uygarlık ve Atatürk*, ed. Mehmet Bulut, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

Yıldırım, Yavuz, “Giriş: *Mukaddime*’nin Osmanlı Tercümesi”, İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Pirizade Mehmed Sahib, sad. Komisyon, Klasik Yayınları, İstanbul 2008.